Лекція 3*2. Практичні прийоми оцінювання ефективності коду.

1. Умова оптимальності коду. Теорема Фано.
2. Приклади оцінювання ефективності коду.

	%		%		%
A	8.1	K	0.4	U	2.4
B	1.4	L	3.4	V	0.9
C	2.7	M	2.5	W	1.5
D	3.9	N	7.2	X	0.2
E	13.0	O	7.9	Y	1.9
F	2.9	P	2.0	Z	0.1
G	2.0	Q	0.2		

алгоритм стиснення даних Шеннона - Фано

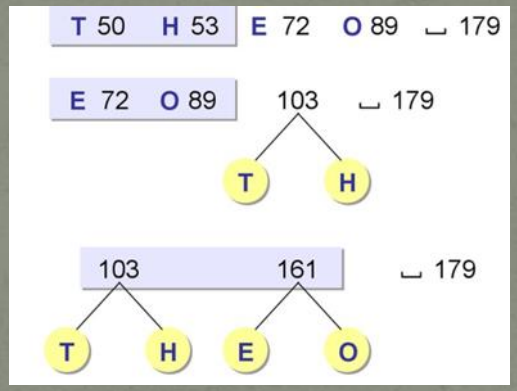

Девід Хаффман

Кафедра КІ та кібербезпеки
Ю.Бродський

1. Умова оптимальності коду. Теорема Фано.

Якщо дано джерело з обсягом алфавіту N та ентропією $H(X)$, то, застосовуючи код з основою m, можливо забезпечити середнє число двійкових символів на літеру алфавіту джерела, що лежить у межах

теорема Фано

$$\frac{H(X)}{\log_2 N} \le n_{сер} < \frac{H(X)}{\log_2 N} + 1.$$

Зокрема, при N=2 (3.2) набуває вигляду

$$H(X) \le n_{сер} < H(X) + 1. \qquad (3.3)$$

Іншими словами, середня кількість двійкових елементів коду, що відображає символи алфавіту джерела, принаймні дорівнює ентропії джерела і може перевищувати її на одиницю. Якщо ймовірність кодових слів $p(x_k)$ задовольняє умові

$$p(x_k) = N^{-n(x_k)}.$$

можливо побудувати оптимальний код, у якого

$$n_{сер} = \frac{H(X)}{\log_2 N}.$$

2. Приклади оцінювання ефективності коду.

Надмірність:

Приклад 3.1. Джерело має алфавіт із чотирьох символів А, Б, В, Г із ймовірностями $p(\text{А})=0,5$; $p(\text{Б})=0,25$; $p(\text{В})=p(\text{Г})=0,125$. Визначити надмірність повідомлень, складених із цього алфавіту.

Рішення. Ентропія джерела

$$H(X) = -\sum_{i=1}^{n} p(x_i)\log_2 p(x_i) =$$

$$= -0,5\log_2 0,5 - 0,25\log_2 0,25 - 0,125\log_2 0,125 - 0,125\log_2 0,125 =$$

$$= 0,5 + 0,5 + 0,375 + 0,375 = 1,75 \quad \textit{біт / символ}$$

Максимальна ентропія $H_{\max} = \log_2 4 = 2$.

Надмірність повідомлень складе

$$D = \frac{H_{\max}(X) - H(X)}{H_{\max}(X)} = \frac{2 - 1,75}{2} = 0,125. \blacksquare$$

Приклад 3.2. Відносні частоти появи букв українського алфавіту у зв'язному тексті відповідно до [5] зведені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Відносні частоти вживання букв української алфавіту

Літера	Частота	Літера	Частота	Літера	Частота	Літера	Частота
-	0,138	Е	0,042	Я	0,019	Ю	0,008
О	0,086	С	0,037	Ь	0,016	Ж	0,007
Н	0,068	К	0,033	Б	0,013	Ш	0,005
А	0,064	М	0,029	Г	0,013	Є	0,005
И	0,055	У	0,027	Ч	0,011	Щ	0,004
В	0,046	Д	0,027	Х	0,011	Ф	0,003
Т	0,045	Л	0,027	Ї	0,010	Ґ	<0,001
І	0,044	П	0,025	Ц	0,010		
Р	0,043	З	0,020	Й	0,009		

Визначити ентропію та середню надмірність тексту українською мовою.

Рішення. Ентропія текстового повідомлення:

$$H(X) = -\sum_{i=1}^{34} p(x_i)\log_2 p(x_i) =$$

$$= -0{,}138\log_2 0{,}138 - 0{,}086\log_2 0{,}086 - \ldots - 0{,}003\log_2 0{,}003 =$$

$$= 4{,}5356 \quad біт/символ$$

Максимальна ентропія $H_{max} = \log_2 34 = 5{,}0874$.

Надмірність повідомлень складе

$$D = \frac{H_{max}(X) - H(X)}{H_{max}(X)} = \frac{5{,}0874 - 4{,}5356}{5{,}0874} = 0{,}1085. \blacksquare$$

Усунення надмірності може досягатися використанням саме нерівномірних кодів, які враховують ймовірність появи літер у повідомленні. Літери, що мають велику ймовірність, кодуються більш короткими кодовими послідовностями, а більш довгі комбінації присвоюються рідкісними літерами.

Ю. Бродський Кафедра КІ та кібербезпеки

Приклад 3.3. Розглянемо джерело з прикладу 3.1, що має алфавіт з чотирьох символів А, Б, В, Г з ймовірностями p(А)=0,5; p(Б)=0,25; p(В)=p(Г)=0,125. Для передачі каналом використовується нерівномірний код А→0, Б→10, В→110, Г→111.

Визначити середню кількість двійкових символів, що припадають на один символ джерела. Порівняти з ентропією джерела.

Характеристики нерівномірного коду

Символ x_i	x_1 =А	x_2=Б	x_3 =В	x_4 =Г
Ймовірність p_i	0,5	0,25	0,125	0,125
Код	0	10	110	111
Число біт n_i	1	2	3	3

Середня кількість двійкових символів, що припадають на один символ джерела:

$$n_{сер} = \sum_{i=1}^{4} p_i \cdot n_i = 0{,}5 \cdot 1 + 0{,}25 \cdot 2 + 0{,}125 \cdot 3 + 0{,}125 \cdot 3 = 1{,}75 \text{ біт/сим}$$

Таким чином, середня кількість двійкових розрядів, що припадають на один символ, що передається в канал, дорівнює ентропії джерела $H(X)=n_{ср}=1,75$, тобто. для даного джерела нерівномірний код виявляється більш економічним, ніж рівномірний і оптимальним. При цьому коефіцієнт стиснення

$$\mu = \frac{\log_2 N}{n_{ср}} = \frac{\log_2 4}{1,75} = \frac{2}{1,75} = 1,1429,$$

тобто швидкість передачі по каналу зв'язку при використанні нерівномірного кодування може бути в 1,1429 разів більше ніж при рівномірному кодуванні. ■

Приклад 3.4. Символи українського алфавіту закодовані відповідно до табл. 3.3. (принципи побудови кодової таблиці будуть розглянуті нижче). Визначити середню кількість двійкових символів, що припадають на один символ джерела. Порівняти з ентропією джерела.

Розв'язок

Таблиця 3.3 – Нерівномірне кодування букв українського алфавіту

Літера	Ймовірність p_i	Код	Число біт n_i	Літера	Ймовірність p_i	Код	Число біт n_i
-	0,138	101	3	З	0,020	110111	6
О	0,086	1111	4	Я	0,019	110100	6
Н	0,068	1001	4	Ь	0,016	011110	6
А	0,064	1000	4	Б	0,013	010100	6
И	0,055	0110	4	Г	0,013	001001	6
В	0,046	0011	4	Ч	0,011	001000	6
Т	0,045	0001	4	Х	0,011	1101101	7
І	0,044	0000	4	Ї	0,010	1101100	7
Р	0,043	11101	5	Ц	0,010	1101011	7
Е	0,042	11100	5	Й	0,009	0111111	7
С	0,037	11001	5	Ю	0,008	0111110	7
К	0,033	11000	5	Ж	0,007	0101011	7
М	0,029	01110	5	Ш	0,005	11010101	8
У	0,027	01001	5	Є	0,005	11010100	8
Д	0,027	01000	5	Щ	0,004	01010101	8
Л	0,027	01011	5	Ф	0,003	010101001	9
П	0,025	00101	5	Ґ	0,000	010101000	9

Рішення. Середня кількість двійкових символів, що припадають на один символ джерела

$$n_{сер} = \sum_{i=1}^{34} p_i \cdot n_i = 0{,}138 \cdot 3 + 0{,}086 \cdot 4 + \ldots + 0{,}002 \cdot 9 + 0{,}000 \cdot 9 = 4{,}5720.$$

Таким чином, середня кількість двійкових розрядів на один символ, що передається в канал, $n_{сер}$=4,572, що дещо більше, ніж визначена в прикладі 3.2. ентропії джерела $H(X)$=4,5356. Однак $n_{сер}$ менше максимальної ентропії $H_{max}=\log_2 34=5{,}0874$, тобто для зазначеного джерела нерівномірний код виявляється більш економічним, ніж рівномірний. При цьому коефіцієнт стиснення

$$\mu = \frac{\log_2 N}{n_{ср}} = \frac{\log_2 34}{4{,}572} = \frac{5{,}0875}{4{,}572} = 1{,}1128,$$

тобто швидкість передачі по каналу зв'язку при використанні нерівномірного кодування може бути в 1,1128 разів більше ніж при рівномірному кодуванні.

Приклад 3.5. Нехай ймовірності появи кожного з дев'яти повідомлень зведено в табл. 3.5. Побудувати код Шеннона-Фано, визначити максимальну ентропію *Hmax*, ентропію джерела *H(X)*, середнє число біт на символ nсер, коефіцієнт стиснення μ.

Рішення. Побудову коду зведемо у табл. 3.5.

Символ x_i	$p(x_i)$	Розбиття повідомлень на групи					Код	$n(x_i)$	$n(x_k)\cdot p(x_i)$
x_1	0,35	1	1				11	2	0,7
x_2	0,15	1	0				10	2	0,3
x_3	0,13	0	0	1			001	3	0,39
x_4	0,09	0	0	0			000	3	0,27
x_5	0,09	0	1	1	1		0111	4	0,36
x_6	0,08	0	1	1	0		0110	4	0,32
x_7	0,05	0	1	0	0		0100	4	0,2
x_8	0,04	0	1	0	1	1	01011	5	0,2
x_9	0,02	0	1	0	1	0	01010	5	0,1

Доведемо, що знайдений код близький до оптимального. Ентропія джерела повідомлення:

$$H(X) = -\sum_{i=1}^{9} p(x_i)\log_2 p(x_i) = -(0{,}35\log_2 0{,}35 + 0{,}15\log_2 0{,}15 + 0{,}13\log_2 0{,}13 +$$
$$+ 0{,}09\log_2 0{,}09 + 0{,}09\log_2 0{,}09 + 0{,}08\log_2 0{,}08 + 0{,}05\log_2 0{,}05 +$$
$$+ 0{,}04\log_2 0{,}04 + 0{,}02\log_2 0{,}02) = 2{,}75 \quad \textit{біт / символ}$$

Середня довжина кодового слова або середня кількість біт на символ

$$n_{ср} = \sum_{i=1}^{9} p(x_i)n(x_i) = 0{,}7 + 0{,}3 + 0{,}39 + 0{,}27 + 0{,}36 + 0{,}32 + 0{,}2 + 0{,}2 + 0.1 = 2{,}84 \text{ бит/сим.}$$

$H(X) \approx n_{ср}$, отже, отриманий код задовольняє умові Фано (3.3) і дуже близький до оптимального, проте не досягає лівої межі (3.3).

Максимальна ентропія $H_{max} = \log_2 N = \log_2 9 = 3{,}1699.$

Коефіцієнт стиснення $\mu = \dfrac{\log_2 N}{n_{ср}} = \dfrac{\log_2 9}{2{,}84} = \dfrac{3{,}1699}{2{,}84} = 1{,}1162.$ ■

Приклад 3.6. Нехай алфавіт джерела містить вісім елементів: А, Б, В, Р, Д, Е, Ж, З, що з'являються з ймовірностями: p(А)=0,16; p(Б)=0,11; p(В)=0,09; p(Г)=0,03; p(Ґ)=0,39; p(Д)=0,13; p(Е)=0,03; p(Є)=0,06. Побудувати код Шеннона-Фано і Гаффмана, визначити максимальну ентропію $H\max$, ентропію джерела $H(X)$, середнє число біт на символ $n_{сер}$, коефіцієнт стиснення μ. Порівняти ефективність кодів Шеннона-Фано та Гаффмана.

Рішення. Розташуємо літери алфавіту повідомлень у порядку зменшення ймовірностей і надамо їм для зручності позначення $x1$, … $x8$. $x1$ відповідає літері Ґ, $x2$ ~А, $x3$ ~Д, $x4$ ~Б, $x5$ ~В, $x6$ ~ Є, $x7$ ~Е, $x8$~Г.

Побудову коду Шеннона-Фано зведемо у таблицю

x_i	$p(x_i)$	Розбиття повідомлень на підгрупи					Код	$n(x_i)$	$n(x_k)\cdot p(x_i)$
x_1	0,39	1	1				1 1	2	0,78
x_2	0,16	1	0				1 0	2	0,32
x_3	0,13	0	1	1			0 1 1	3	0,39
x_4	0,11	0	1	0			0 1 0	3	0,33
x_5	0,09	0	0	0			0 0 0	3	0,27
x_6	0,06	0	0	1	1		0 0 1 1	4	0,24
x_7	0,03	0	0	1	0	1	0 0 1 0 1	5	0,15
x_8	0,03	0	0	1	0	0	0 0 1 0 0	5	0,15

Ентропія джерела повідомлення

$$H(X) = -\sum_{i=1}^{8} p(x_i)\log_2 p(x_i) = -(0{,}39\log_2 0{,}39 + 0{,}16\log_2 0{,}16 + 0{,}13\log_2 0{,}13 +$$

$$+ 0{,}11\log_2 0{,}11 + 0{,}09\log_2 0{,}09 + 0{,}06\log_2 0{,}06 + 0{,}03\log_2 0{,}03 + 0{,}03\log_2 0{,}03 =$$

$$= 2{,}5455 \quad бім / \text{СИМВОЛ}$$

Середня кількість біт на символ

$$n_{серш} = \sum_{i=1}^{8} p(x_i)n(x_i) = 0{,}78 + 0{,}32 + 0{,}39 + 0{,}33 + 0{,}27 + 0{,}15 + 0{,}15 = 2{,}63 \text{ біт/сим.}$$

Максимальна ентропія $H_{\max} = \log_2 N = \log_2 8 = 3.$

Коефіцієнт стиснення $\mu = \dfrac{\log_2 N}{n_{ср}} = \dfrac{\log_2 8}{2{,}63} = \dfrac{3,}{2{,}63} = 1{,}1407.$

Побудову коду Гаффмана зведемо в таблицю і збудуємо кодове дерево

Крок 1		2		3		4		5		6		7	
x_i	$p(x_i)$	x_i	$p(x_i)$	x_i	$p(x_i)$	x_i	$p(x_i)$	x_i	$p(x_i)$	x_i	$p(x_i)$	x_i	$p(x_i)$
x_1	0,39	x_1	0,39	x_1	0,39	x_1	0,39	x_1	0,39	x_1	0,39	$x_{2453678}$	**0,61**
x_2	0,16	x_2	0,16	x_2	0,16	x_{45}	**0,20**	x_{3678}	**0,25**	x_{245}	**0,36**	x_1	0,39
x_3	0,13	x_3	0,13	x_3	0,13	x_2	0,16	x_{45}	0,20	x_{3678}	0,25		
x_4	0,11	x_4	0,11	x_{678}	**0,12**	x_3	0,13	x_2	0,16				
x_5	0,09	x_5	0,09	x_4	0,11	x_{678}	0,12						
x_6	0,06	x_6	0,06	x_5	0,09								
x_7	0,03	x_{78}	**0,06**										
x_8	0,03												

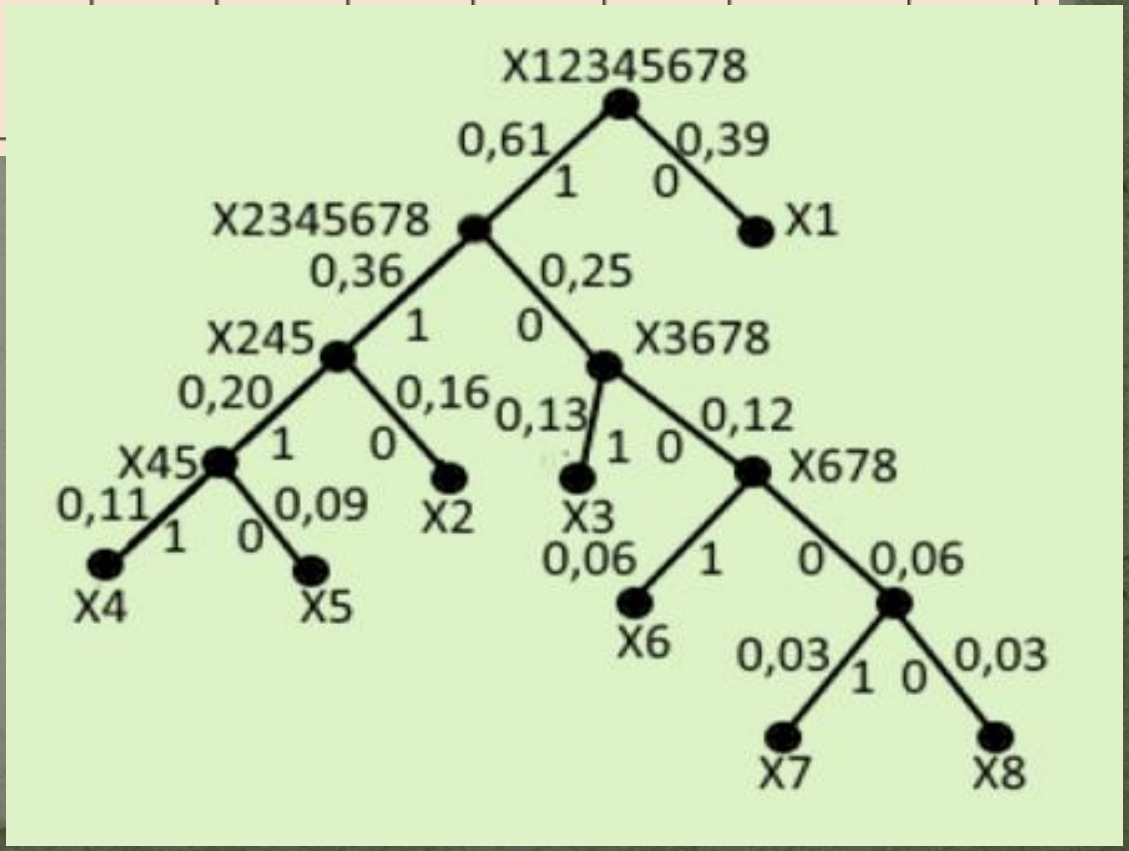

Кодові символи, одержані з таблиці коду Хафмана та рисунку кодового дерева мають такий вигляд:

Літера	Г	А	Д	Б	В	Є	Е	Г
x_i	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
Код	0	110	101	1111	1110	1001	10001	10000

Для коду Гаффмана середня кількість біт на символ:

$$n_{серх} = \sum_{i=1}^{8} p(x_i)n(x_i) = 0{,}39 + 0{,}48 + 0{,}39 + 0{,}44 + 0{,}36 + 0{,}24 + 0{,}15 + 0{,}15 = 2{,}60 \text{ біт/сим.}$$

Коефіцієнт стиснення $\mu = \dfrac{\log_2 N}{n_{ср}} = \dfrac{\log_2 8}{2{,}60} = \dfrac{3}{2{,}60} = 1{,}1538.$

Аналіз отриманих результатів показує, що відоме з теорії співвідношення $H(X) \le n_{серх} \le n_{серш} \le H_{\max}$ виконується.